

na "Yitirdiğim gençliğimi arıyorum" cevabını vermesi, yahut kahvenin yasaklandığı bir dönemde kahve kavurmakla meşgul bir tiryakiye zaptiyenin, "Ne yapıyorsun?" demesi üzerine biraz fazla kavrulmuş olan kahveyi göstererek, "Bunu yapıyorum" demesi gibi.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Hilâl el-Askerî, *Mî'yârü'l-belâga* (trc. M. Cevâd Nusayrî), Tahran 1372 hş., tercüme edinin mukaddimesi, s. 68-69; Muallim Nâci, *İstîlâhât-ı Edebiyye*, İstanbul 1307, s. 10-14; Said Paşa, *Mizânü'l-edeb*, İstanbul 1305, s. 259-261; Süleyman [Paşa], *Mebânî'l-inşâ*, İstanbul 1289, II, 65-67; Menemenlizâde Tâhîr, *Osmanlı Edebiyatı*, İstanbul 1314/1896, s. 221-223; Ali Nihad [Tarlan], *Edebî Sanatlara Dair*, İstanbul 1932, s. 27-29; Tâhirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügatı* (nşr. Kemal Edib Kürkçüoğlu), İstanbul 1973, s. 56; Mustafa Nihad Özön, *Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü*, İstanbul 1954, s. 126; M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, Ankara 1980, s. 212-216; İsa Kocakaplan, *Açıklamalı Edebî Sanatlar*, İstanbul 1992, s. 41-44; Numan Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, Ankara 1995, s. 142-148; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1995, s. 265; a.mlf., "San'at, Hüsn-i Ta'lilden İbaretir", *Kültür Dergisi*, II/12, İstanbul 1998, s. 20-21.

İSKENDER PALA

HÜSN-İ TEHALLUS

(bk. TEHALLUS).

HÜSNİYYE

(حسنية)

Şîa'ya ait çeşitli inançları

Hüsnîyye adlı bir cârîyenin dilinden hasımlarına karşı savunan bir eser.

Hüsnîyye, her ne kadar Şîi-İmâmî âlimlerden *Ravzû'l-cinân* adlı tefsirin müellifi Ebû'l-Fütûh er-Râzî'ye (ö. 552/1157) nisbet ediliyorsa da muhtevanın incelenmesi ve içinde geçen kişilerin yaşadıkları dönemlere ait tarihlerin karşılaştırılması sonunda adı bilinmeyen bir müellif tarafından Safevîler devrinde hayalî bir roman biçiminde kaleme alındığı anlaşılmıştır (M. Takî Dânişpejûh, s. 210; Abdullah Efendi el-İsfahânî, II, 159).

Eserde işlenen senaryoya göre Abbâsî halifelerinden Hârûnürreşîd zamanında (786-809) Bağdat'ta zengin bir tâcir haksızlığa uğrayarak bütün servetini kaybetmiş, elinde sadece müslüman olunca güzelliğinden dolayı Hüsnîyye adı verilen cârîyesi kalmıştı. Yirmi yaşına kadar Ca'fer es-Sâdık'ın hizmetinde bulunarak ondan

ders alan ve bu sayede geniş bir ilmî birikime sahip olan Hüsnîyye, derin bir saygı duyduğu efendisini içinde bulunduğu malî sıkıntıdan kurtarmak için bir plan tasarlar. Buna göre efendisi, Hârûnürreşîd'e Hüsnîyye'nin ilmî seviyesi hakkında bilgi verip uygun gördüğü takdirde sarayda gerçekleştirilecek ilmî bir tartışmada onun önde gelen âlimleri bile yenebileceğini söyleyecek, halife isterse bu güzel ve bilgili cârîyeyi 3000 altın karşılığında kendisine satmayı teklif edecektir. Bu fikri kabul eden efendisi, önce Hârûnürreşîd'in veziri Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî ile görüşüp konuyu ona anlatır; vezir, Hüsnîyye ile tanışmasından sonra onun güzelliğine ve ilmine hayran kalarak durumu halifeye arzeder. Halife teklifi kabul ederek yapılacak münazarada âlimleri mağlûp etmesi halinde cârîyeyi sahibine iade edeceğini ve istediği 3000 altını da vereceğini, mağlûp olması durumunda ise cârîyeyi alıp sahibini de öldüreceğini söyler. Bunun üzerine etrafa haber gönderilerek dönemin ileri gelen âlimleri halifenin sarayına çağırılır. Eserde Hârûnürreşîd devrinin en seçkin âlimleri olarak tanıtılan Basralı İbrâhim b. Hâlid el-Avnî, İmam Ebû Yûsuf ve İmam Şâfiî'nin katıldığı münazarada iman-küfür, dalâlet-hidâyet, peygamberlerin mâsumiyeti, imâmet meselesi, yetmiş üç fırka içinde kurtuluşu erecek fırkanın hangisi olduğu gibi konular tartışılmış; daha sonra Ehl-i beyt'e revâ görülen zulümler, Hz. Fâtîma'nın babasının mirasından mahrum bırakılması, Hz. Ali'nin diğer halifelere göre her bakımdan üstünlüğü, Gadir-i Hum hadisesi, Resûl-i Ekrem'in ölüm hastalığı sırasında hilâfet hakkının Ehl-i beyt'e ait olduğunu yazmak üzere kalem kâğıt istemesi, mübâhele olayı, Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesi gibi konular Şîi telakkilerin doğruluğunu kanıtlayacak tarzda ele alınmıştır. Ardından rû'yetullah meselesi Şîa ve Mu'tezile düşüncesine uygun olarak anlatıldıktan sonra müt'a nikâhının meşrû olduğu belirtilmiş, Sünnîler'in, hunharca şehid edilen Hz. Hüseyin için âşûrâ gününde üzüntülerini dile getirmedikleri gibi matem tutan Şîiler'i yakışıksız isimlerle anmaları tenkid edilmiştir. Eserde, münazara esnasında öteki âlimlerin ileri sürdüğü düşünce ve itirazlar oldukça kısa tutulurken Hüsnîyye'nin onları mağlûp etmesine uygun bir tablo çizilir. Nihayet bütün âlimler halifenin huzurunda mahçup olarak susmak zorunda kalır. Başta Hârûnürreşîd olmak üzere vezirinin ve diğer gözlemcilerin takdirini kaza-

nan Hüsnîyye değerli hediyelerle birlikte 3000 altın verilerek ödüllendirilir; ayrıca mağlûp ettiği âlimlerin kendisine zarar vermemesi için Medine'ye gönderilerek oraya yerleşmesi sağlanır.

Konuların basite indirgenmesi ve tartışma üslûbu içinde verilmesi esere sürükleyici bir nitelik kazandırmıştır. Hüsnîyye'nin, tartışma sırasında kendisinden emin olduğunu gösteren bir üslûpla karşısındaki âlimlerin cehaletini ortaya koyarak onları zor durumda bırakması Şîi okuyucu için bir tatmin ortamı meydana getirmeyi amaçlar. Eserin tarih boyunca Şîi gruplar arasında ilgi görmesinin en önemli sebebi bu olmalıdır.

Hüsnîyye'de birçok ilmî yanlışlık ve tutarsızlık mevcuttur. Meselâ Hüsnîyye'nin kendisiyle tartıştığı belirtilen ve zamanın en büyük âlimi olarak gösterilen Basralı İbrâhim b. Hâlid el-Avnî'nin (*Tam Hakiki Hüsnîyye*, s. 8) kimliği meçhuldür. Biyografik kaynaklarda, o devirde Avnî nisbesiyle bilinen İbrâhim b. Hâlid adlı herhangi bir âlime rastlanmamaktadır. İmam Şâfiî'nin mensuplarından olup 240 (854) yılında vefat eden Ebû Sevr İbrâhim b. Hâlid adlı bir âlimin varlığı bilinmekteyse de bunun Avnî şeklinde bir nisbesi yoktur. Ayrıca bu zatın Hârûnürreşîd'in halife oluşundan yaklaşık altmış yıl sonra vefat etmesi de münazarada yer aldığı yolundaki bilgiyi şüpheli kılmaktadır. Şîa'nın seçkin âlimlerinden sayılan Hânsârî ise (*Ravzâtü'l-cennât*, I, 153) *Hüsnîyye*'deki İbrâhim b. Hâlid'i Mu'tezile'nin önde gelen âlimlerinden İbrâhim b. Seyyâr en-Nazzâm olarak göstermektedir. Genç yaşta öldüğü bilinen Nazzâm hayatının son devresini (835-846) Bağdat'ta geçirmiştir. Buna göre Nazzâm, 193 (809) yılında vefat eden Hârûnürreşîd döneminde Bağdat'ta bulunmadığı gibi aynı dönemde zamanının en büyük âlimi olması da mümkün değildir. Eserin Allah'ın sıfatlarıyla ilgili bahsinde Hüsnîyye muhataplarını Allah'a sekiz dokuz kadîm sıfat isnat eden Eş'arîler olarak itham etmektedir (*Tam Hakiki Hüsnîyye*, s. 82, 86). Halbuki Ebû'l-Hasan el-Eş'arî, bu tartışmaya iştirak ettiği ileri sürülen Ebû Yûsuf'tan yetmiş sekiz, İmam Şâfiî'den ise elli altı yıl sonra doğmuştur. Eş'arî'nin Mu'tezile'den ayrılarak kendi mezhebini kurması ise 300 (913) yılından sonra vuku bulmuştur. *Hüsnîyye*'de Şîiler'in öldürülmesi ve mallarının alınması için Ebû Hanîfe'nin fetva verdiği (a.g.e., s. 193) iddiası da asılsızdır. Aksine Ebû Hanîfe'nin Emevîler ve Abbâsîler devrinde mâruz

kaldığı baskıların en önemli sebebi Ehl-i beyt'e duyduğu muhabbeti. Eserde Sün-nîler'in Hz. Hüseyin için yas tutmadıklarından şikâyet edilirken onların matern tutanları Râfîzî, Alevî, kızılbaş, Tahtacı, Arap uşağı gibi ifadelerle aşağıladıkları belirtilmektedir (a.g.e., s. 187). Tahtacı ve Arap uşağı tabirleri asırlar sonra Anadolu'daki Alevîler için kullanılan Türkçe mahallî lakaplar olup bunları ne Hârunür-reşid döneminde Hüsniyye'nin ne de eserin müellifi olduğu iddia edilen Ebû'l-Fütûh er-Râzî'nin bilmesi mümkündür. Diğer taraftan münazara esnasında Hüsniyye'nin, karşısındaki kişileri küçük düşürmek üzere kullandığı ileri sürülen sözlerin de mezhep taassubunun ve geleneksel Sünnî düşmanlığının ürünü olduğu açıktır.

Şî'a'yı desteklemek ve Ehl-i sünnet'in görüşlerini çürütmek amacıyla kaleme alınan *Hüsniyye*'nin (Abdullah Efendi el-İsfahânî, II, 159) meçhul bir müellifin hayal mahsulü eseri olduğu araştırmacı Şîi müellifler tarafından da kabul edilmektedir (A'yânü's-Şî'a, V, 409).

Aslı Arapça olan bu küçük hacimli eser, 958 (1551) yılında İbrâhîm b. Veliyyullah Esterâbâdî tarafından hac yolculuğu esnasında Şam'da bulunmuş, İran'a getirilerek Farsça'ya çevrilmiştir. Bu tercümenin muhtelif baskıları yapılmıştır (*Terce-me-i Risâletü'l-Hüsniyye*, Tahran 1242, 1248, 1259; İsfahan 1246; Şiraz 1328; Muhammed Bâkır el-Meclisî'nin *Hilyetü'l-müttâkin*'i ile birlikte, Tahran 1287, 1371, 1334 hş., 1337 hş.; adı geçen eser ve Mol-la Muhammed Şefî'in *Mecma'u'l-ma'ârif*'i ile birlikte, Tahran 1325, 1371). Eserin bir başka neşrini, yine Ebû'l-Fütûh er-Râzî'ye nisbet edilen *Yuhannâ-yi Zimmî der Cüstecûy-i Haқиқat* adlı eserle birlikte *Difâ' ez Harîm-i Teşeyyu'* adıyla Muhammed Muhammedî İştihârdî gerçekleştirmiştir (bk. bibl.). Muhammed Ra'nâ Bağdâdî tarafından yapılan Türkçe tercümesinde (1270/1853) müellifi sanılan Ebû'l-Fütûh er-Râzî'nin ismi yanlış olarak Ebû'l-Feth Mekî şeklinde kaydedilmiş (M. Takî Dânişpejûh – İsmâil Hâkimî, XI-XII, 416), daha sonraki baskılarda da aynı hata tekrarlanmıştır. Türkçe'de muhtelif baskıları yapılan *Hüsniyye*'nin *Tam Hakiki Hüsniye* adıyla oldukça hatalı bir neşri Hasan Ayyıldız tarafından gerçekleştirilmiştir (İstanbul 1970). Ahmed Feyzi (ö. 1909), *Hüsniyye*'ye *Feyz-i Rab-bânî fî Redd-i Bâtıl-ı İrânî* adıyla bir reddiye yazmıştır (Çorum İl Halk Ktp., nr. 936, 937).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû'l-Fütûh er-Râzî, *Hüsniyye* (*Difâ' ez Harîm-i Teşeyyu'*) içinde, nşr. Muhammed Muhammedî İştihârdî), Kum 1354 hş., s. 26-165, ayrıca bk. neşredenin mukaddimesi, s. 10-23; *Tam Hakiki Hüsniye* (haz. Hasan Ayyıldız), İstanbul 1970; Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât*, I, 153; M. Takî Dânişpejûh, *Fihrist-i Nüşahâ-yi Haṭṭî-yi Kitâbhâne-i Dânişkede-i Edebiyyât*, Tahran 1339 hş., s. 210; a.mlf. – İsmâil Hâkimî, *Nüşahâ-yi Haṭṭî*, Tahran 1362 hş., XI-XII, 416; Tebrîzî, *Reyhânâtü'l-edeb*, VII, 277; Ahmed-i Münzevî, *Fihrist-i Kitâbhâne-i Nüşahâ-yi Haṭṭî-yi Genc-i Bahş*, İslâmâbâd 1979, II, 500; Abdullah Efendi el-İsfahânî, *Riyâzü'l-ulemâ' ve ḥiyâzü'l-fuṣalâ'* (nşr. Ahmed el-Hüseynî), Kum 1401, II, 159; Âgâ Büzûrg-i Tahrânî, *ez-Zerî'a ilâ teşânifi's-Şî'a*, Beyrut 1403/1983, VII, 20; A'yânü's-Şî'a, V, 409; Hânâbâ, *Fihrist*, I, 1290-1291; II, 1815-1816.

İLYAS ÜZÜM

HÜSRAN

(الخسران)

Dünya ve âhirette
maddî ve mânevî alanda
zarar etmek anlamında
bir tabir.

Hasr kökünden masdar olup sözlükte “sermayeyi kaybedip zarar etmek, ziyanda olmak, mal eksilmek” gibi anlamlara gelir. Bir Kur'an tabiri olarak “dünya ve âhiret saadetinden mahrum kalıp ziyana uğramak” demektir. Türevleriyle birlikte Kur'an'ın Kerîm'de altmış beş yerde geçen hüsrân kelimesi iki yerde “el-hüs-rânü'l-mübîn”, bir yerde “hüsranen mübînen” şeklinde “apaçık zarar” mânasında kullanılır. İlgili âyetlerde Allah'ı bırakıp şeytanı dost edinenler, Allah ile karşılaşacaklarına inanmayanlar, Allah'ın âyetlerini inkâr edenler, Allah'a eş koşanlar, ilâhî rahmet ve mağfiretten mahrum kalanlar, Allah'a isyan edip azabından korkmayanlar, ilâhî buyruklara karşı gelenler, peygamberleri inkâr edip bâtılı seçenler, Hz. Peygamber'e inanmayanlar, uğradığı bir musibet sebebiyle İslâm'dan yüz çevirenler, İslâm'dan başka din arayanlar, iman ettikten sonra tekrar kâfir olanlar, insanları Allah yolundan saptıranlar, kâfirlere itaat edenler, yeryüzünde fesad çıkaranlar, yakınlarıyla irtibatı kesenler, münafıklar kıyamette hüsrana uğrayan kimseler olarak anılır (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, “ḥsr” md.). Bir âyetinde (ez-Zümer 39/15), Allah'tan başkasına tapanların âhirette kendileriyle birlikte ailelerini de hüsrana uğratacakları haber verilmektedir. Kısaca kâfirler, münafıklar ve fâsiklar hüsrana uğrayan kimseleri teşkil eder. Çeşitli

âyetlerde hüsrânın karşısı olarak “fevz”, “necât” ve “felâh” kelimeleri kullanılarak iman edip amel-i sâlih işleyenlerin kazançlı çıkacakları ve kurtuluşa erecekleri bildirilmiştir (meselâ bk. en-Nisâ 4/13, 73; et-Tevbe 9/72, 89, 111; Gâfir 40/41).

Râgıb el-İsfahânî, hüsrânın hem insana hem de fiillerine nisbet edilebileceğini belirttiikten sonra Kur'an'da bu kavramın biri mal ve mevki gibi ticarî-maddî, diğeri ise sağlık, âfiyet, akıl, iman, sevap gibi mânevî kazançlar olmak üzere iki anlamda kullanıldığını, fakat hüsrânla daha çok ikinci anlamın kastedildiğini söyler (*el-Müfredât*, “ḥsr” md.). İbnü'l-Cevzî hüsrânın Kur'an'da “tartıyı eksik yapmak, aldatmak, acz, sapmak ve cezalandırmak” gibi farklı mânalar ifade ettiğini belirtir (*Nüzhetü'l-a'yûn*, s. 277-278).

Hadislerde de hasr kökünün türevleri Kur'an'daki anlamlarıyla kullanılmıştır. Çeşitli hadislerle göre çevresindeki fakirlere malından vermeyen zenginler, âdil olmayanlar, kibirlenenler, başa kakanlar, malını satmak amacıyla yalan yere yemin edenler ve namaz kılmayanlar hüsrana uğrayan kimselerdir (Buhârî, “Eymân”, 3; Müslim, “Zekât”, 148, “İmân”, 171, Ebû Dâvûd, “Libâs”, 25; Tirmizî, “Şalât”, 188). Hadislerde de hüsrânın karşısı olarak felâh, fevz ve necât tabirlerine yer verilir.

İslâm âlimleri, âyet ve hadislerdeki bilgilerden hareketle hüsrân hakkında çeşitli yorumlar yapmışlardır. Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, Allah'ın cennet karşılığında müminlerden mallarıyla canlarını satın aldığını (et-Tevbe 9/111) ve onları elemverici azaptan kurtaracak bir ticaretin bulunduğunu (es-Saf 61/10) bildiren âyetleri dikkate alarak yaratıcı ile kul arasındaki münasebeti ticarî bir ilişkiye benzetir ve hüsrânı da bu ticarete zarar etmek diye açıklar. Kâr edenler ise Allah'a inanıp buyruklarına uyanlardır (*Te'vilâtü'l-Kur'ân*, vr. 900^{a-b}).

Fahreddin er-Râzî hüsrana, insan türü için genel anlamda düşünüldüğünde “nefsin helâk olması ve ömrün boşa gitmesi” mânasını vererek sadece iman edip amel-i sâlih işlemekle kazançlı çıkmanın ve sonunda ebedî mutluluğa ulaşmanın mümkün olduğunu belirtir. Ona göre aslında ömür sermayesi her an azaldığına göre insanın hüsrandan kurtulması oldukça zordur. Zira onun yüce Allah'a tam anlamıyla itaat etmesi çok defa gerçekleşmez. Amel-i sâlihî çoğaltacakları yerde aزیyla yetindiklerinden insanların ço-